

The European Union's relations with the Republic of India

Abstract

The Republic of India is becoming increasingly more influential and important both in the region and on the international arena. Since the first special meeting of the European Union and the Republic of India in Lisbon in 2000 their relations have become stronger within the areas of politics, geopolitics, economics and trade. However, in spite of admirable agreements, declarations, meetings, and numerous assurances, the strategic partnership is not functioning truly effectively. According to the Announcement signed in 2004 and the Joint Action Plan adopted in 2005, and brought up to date in 2008, a mutual purpose of the EU and India is to deepen the dialogue and broaden the cooperation. The European Union perceives very few states as possible strategic partners. Republic of India and the European Union differ in understanding common interests of the cooperation. One side is aspiring to strengthen its position as the regional leader and influential member of international arena. The other partner is doing its best to form a whole systems of alliances with a specific coalition of interests. The imperfection of arrangements, especially their excessive vagueness, strongly suggests that the political cooperation is almost impossible.

Key words: European Union-India partnership, European Union and Asia, contemporary India, eastern policy of the European Union

Stosunki Unii Europejskiej z Republiką Indii

Indie odgrywają coraz większą rolę na arenie międzynarodowej i regionalnej. Od czasu pierwszego szczytu Unia-Republika Indii w Lizbonie w 2000 r., stosunki obu stron wzmocniły się politycznie, geopolitycznie, ekonomicznie i handlowo. Eksperti, wskazują jednak, że mimo doskonałych umów, deklaracji, spotkań i licznych zapewnień, Strategiczne Partnerstwo nie funkcjonuje w pełni skutecznie. Stało się oczywiste dzięki Komunikatowi podpisanemu w 2004 r., Wspólnemu planowi działania z 2005 r., zaktualizowanemu w roku 2008, iż obopólnym celem jest pogłębianie dialogu i współpracy. Unia Europejska nie określa zbyt dużej liczby państw, z którymi gotowa byłaby wejść w strategiczne partnerstwo. Indie i Unia Europejska odmiennie pojmują wspólne, formalne cele współpracy. Jedna strona dąży do umocnienia swojej pozycji jako mocarstwa regionalnego i pozycji na arenie międzynarodowej, druga natomiast do utworzenia systemów sojuszy i swoistej koalicji interesów. Nie można także nie zauważyć, że realizowanie celów i współpracy politycznej jest prawie niemożliwe ze względu na brak precyzji ustaleń i zbytnią ogólnikowość.

Słowa kluczowe: partnerstwo UE-Indie, UE-Azja, Indie w XXI w., UE – polityka wschodnia

Wojciech Stankiewicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Stosunki Unii Europejskiej z Republiką Indii

Republika Indii jako istotny uczestnik stosunków międzynarodowych, stała się znaczącym partnerem Unii Europejskiej zarówno na polu politycznym, jak i społeczno-gospodarczym. Nawiązanie relacji dyplomatycznych i ekonomicznych między państwem liczącym ponad 1,2 miliarda mieszkańców i będącym jedną z największych demokracji na świecie a Unią Europejską, spowodowało zainicjowanie cennych kontaktów handlowych i poszerzeniem partnerstwa również w takich dziedzinach, jak walka z terroryzmem i bezpieczeństwo systemów teleinformatycznych. Szereg umów bilateralnych między Republiką Indii a Unią sprzyja kooperacji w zglobalizowanym świecie, pozwalając jednocześnie na wsparcie budowy potencjału morskiego regionu, wspólne podejścia w ramach ONZ i wymiany badań na innych obszarach, jak Afganistan, Afryka Północna i Azja Zachodnia (Vinay 2012).

Celem badań zaprezentowanych w niniejszej pracy stała się próba analizy relacji Unii Europejskiej z Republiką Indii, biorąc pod uwagę wielostronną współpracę polityczną, gospodarczą, społeczną i w obszarze bezpieczeństwa. Ponadto poruszane w pracy zagadnienia dotyczą strategicznego partnerstwa: Unia Europejska-Indie, przewidywania dalszego zacieśniania kooperacji, a także refleksji nad specyfiką współpracy i jej faktycznymi efektami.

Tezą niniejszej pracy jest twierdzenie, iż relacje Unii Europejskiej z Republiką Indii rozwijają się dynamicznie, pomimo niejasności w kwestiach równoważnego partnerstwa, wciąż pozostawiających wiele pytań dotyczących identyfikacji obu regionów jako równoprawnych graczy światowych. Unia Europejska i Republika Indii to nierównorzędni partnerzy, chociaż ich stosunki odgrywają ważną rolę na arenie międzynarodowej.

W celu udowodnienia tezy postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jak rozpoczęło się kształtowanie bilateralnych stosunków Unii Europejskiej z Republiką Indii?
2. Jakie wydarzenia spowodowały intensyfikację relacji Unii Europejskiej z Republiką Indii?
3. Na czym polega polityczna współpraca między obydwoma regionami?
4. Czym charakteryzuje się kooperacja w dziedzinach technologii, bezpieczeństwa, nauki i kultury?
5. Jak wygląda współdziałanie na polu stosunków społeczno-ekonomicznych?

Rozwój stosunków Unii Europejskiej z Republiką Indii

Współpraca pomiędzy Republiką Indii a Wspólnotami sięga lat 60. XX wieku. Pierwsze oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych odnotowano w 1962 r. Początkowa kooperacja polegała na świadczeniu humanitarnej pomocy dla ofiar susz i powodzi w Republice Indii, a także uchodźców z objętego konfliktem Zachodniego Pakistanu. Rok 1971 Wspólnota Europejska zainauguowała wprowadzeniem Generalnego Systemu Preferencji, polegającego na udzieleniu preferencji celnych dla Republici Indii oraz dziewięćdziesięciu innych państw. 17 grudnia 1973 r. zawarto pierwsze handlowe porozumienie, które następnie uzupełniono 23 czerwca 1981 r. o umowę dotyczącą współpracy gospodarczej i handlowej. Porozumienie to zostało zawarte na pięć lat, jednakże już w 1985 r. zdecydowano o podjęciu decyzji dotyczących nowych regulacji prawnych. Współpraca między Republiką Indii a Wspólnotą Europejską zyskała wówczas znacznie szerszy charakter, skupiając się nie tylko na dziedzinach handlu i gospodarki, ale także na szkolnictwie oraz edukacji (Potyrała 2009: s. 95). Przyspieszenie rozwoju zagranicznych kontaktów nastąpiło w 1991 r., kiedy zarówno Europejska Wspólnota Gospodarcza, jak i Republika Indii weszły na drogę politycznych i gospodarczych reform, dając obu podmiotom szerokie możliwości współpracy z resztą świata (Bywalec 2011: s. 434).

Dalsze pogłębianie stosunków zaakcentowano w deklaracji politycznej z 20 grudnia 1993 r. Na jej mocy, 1 sierpnia 1994 r. rozpoczęto wykonywać postanowienia zawarte w umowie o partnerstwie pomiędzy Unią Europejską a Republiką Indii (Potyrała 2001: s. 167). Była to umowa kooperacyjna o rozwoju i partnerstwie, zawierająca, oprócz deklaracji wzajemnej współpracy politycznej, szereg ustaleń dotyczących ochrony

środowiska naturalnego i zwalczania handlu narkotykami (Bywalec 2011: s. 434). Za podstawę współpracy uznano zasadę wzajemnych korzyści i niedyskryminacji, „dążąc do skonsolidowania, pogłębienia i dywersyfikacji relacji” pomiędzy partnerami (Cooperation Agreement 1993). Ponadto w deklaracji tej zauważono potrzebę poprawy i rozwoju, na drodze dialogu i partnerstwa, różnorodnych aspektów kooperacji pomiędzy Unią Europejską i Republiką Indii, skupiając się w szczególności na:

- dalszej intensyfikacji i zróżnicowaniu wymiany handlowej i inwestycji we wspólnym interesie, uwzględniając sytuację gospodarczą Republiki Indii i Unii Europejskiej;
- ułatwianiu lepszemu wzajemnemu zrozumieniu i wzmocnieniu więzi między tymi dwoma regionami w zakresie spraw technicznych, gospodarczych i kulturalnych;
- budowaniu potencjału gospodarczego Republiki Indii tak, aby efektywniej współdziałać ze Wspólnotą;
- poprawie warunków życia w uboższych warstwach społeczeństwa;
- rozwoju istniejących i nowych form współpracy gospodarczej;
- wspieraniu ochrony środowiska naturalnego oraz zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnym (Cooperation Agreement 1993: art. 4 pkt 3).

W czerwcu 2000 r. zapoczątkowano szczyty Unia Europejska-Indie, mające odbywać się corocznie i kierujące swoje działania na sprecyzowanie założeń partnerstwa oraz ciągle dostosowywanie ich do stale zmieniającej się sytuacji na arenie międzynarodowej. Szczytom tym zawsze towarzyszyły rozliczne konferencje, a także spotkania na szczeblu biznesowym.

28 czerwca 2000 r. w Lizbonie postanowiono, iż Republika Indii i Unia Europejska zbudują nowe, silne strategiczne partnerstwo w celu sprostania wyzwaniom cywilizacyjnym XXI wieku; w szczególności podkreślono znaczenie partnerskiej współpracy w kształtowaniu wielobiegunowego świata (Political Dialogue 2011).

Drugi szczyt odbył się 23 listopada 2001 r. w New Delhi i wpłynął na pogłębienie strategicznych stosunków poprzez przyjęcie tzw. wspólnego komunikatu, deklaracji przeciwko terroryzmowi (EU-India Joint Declaration 2010), deklaracji „wizji informatycznej”, podpisanie umów dotyczących nauki i technologii i upowszechnienie kształcenia podstawowego w ramach Sarva Shiksha Abhiyan¹. Podkreślono w nich m.in. obowiązek wszystkich państw do powstrzymania się od udzielania moralnego,

¹ Program Sarva Shiksha Abhiyaan znany jest także pod nazwą „Edukacja dla wszystkich” bądź jako „Każdy uczy każdego”, ang. Education for All.

materialnego i/lub dyplomatycznego wsparcia aktom terrorystycznym, jak i przeciwdziałania używaniu ich terytoriów do sponsorowania terroryzmu przeciwko innym państwom.

Trzeci szczyt Indie-Unia Europejska odbył się 10 października 2002 r. w Kopenhadze. W tzw. wspólnym oświadczeniu (Joint Press Statement 2002) wydanym bezpośrednio po zakończeniu spotkania wyrażono zadowolenie z pozytywnych wyników obrad i konsolidowano kompleksowe relacje między tymi podmiotami. Potwierdzono wolę kontynuowania walki z terroryzmem oraz wyrażono poparcie dla nowego rządu tymczasowego w Afganistanie (Zob. Government of Afghanistan: WWW). Odnowiono zobowiązanie do intensyfikacji działań na wysokim poziomie dialogu gospodarczego i wzmocnienia wielostronnego systemu handlu ze Światową Organizacją Handlu (WTO), (Political Dialogue 2011).

29 listopada 2003 r. odbył się czwarty szczyt indyjsko-unijny w New Delhi. Obydwie strony odnowiły przyrzeczenia na temat zaangażowania na rzecz demokracji, pluralizmu, ochrony i promocji praw człowieka. Potwierdzono gotowość do walki z terroryzmem we wszelkich jego przejawach oraz wezwano wszystkie narody do wypełniania swoich zobowiązań na mocy Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1373². Wśród konkretnych osiągnięć szczytu można wyróżnić: podpisanie umowy o współpracy celnej, umowy o finansowaniu programu dotyczącego handlu i inwestycji, decyzję o rozpoczęciu negocjacji w sprawie umowy morskiej oraz sformalizowanie umowy dotyczącej sprawiedliwego udziału Republiki Indii w programie Galileo.

W czerwcu 2004 r. Komisja Europejska przedstawiła projekt budowy strategicznego partnerstwa z Republiką Indii. Na jego podstawie 8 listopada 2004 r. w Hadze, na piątym szczycie UE-Indie, uroczyście uznano strategiczne partnerstwo (Bywalec 2011: s. 434). Obie strony zgodziły się podjąć realizacji kluczowych działań w następujących obszarach:

- wspólnego opracowania kompleksowego planu partnerskiej współpracy oraz jednolitej deklaracji politycznej;
- zachęcania do odbywania regularnej, zinstytucjonalizowanej wymiany parlamentarnej między Parlamentem Europejskim a parlamentem w Republice Indii;
- wdrożenia dialogu na temat rozbrojenia i nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia;

---

² Na jej mocy powstał Komitet Antyterrorystyczny mający za zadanie doradztwo państwom członkowskim w sprawie dostosowywania obowiązującego w tym państwie prawa tak, aby jak najskuteczniej wypełniać postanowienia tej rezolucji (ONZ, WWW).

- rozważenia regularnej wymiany poglądów na temat możliwości współpracy w zakresie zagadnień takich jak rozwiązywanie konfliktów i operacje pokojowe;
- wzmocnienia przepływu studentów i uczonych między Unią Europejską a Republiką Indii, poprzez finansowanie specjalnych programów stypendialnych w ramach projektu „Erasmus Mundus”;
- skonfigurowania tzw. panelu energetycznego i koordynację wspólnych działań w tym zakresie;
- zorganizowania wspólnych warsztatów na temat motoryzacji, genomiki, nauk przyrodniczych i nanotechnologii;
- zorganizowania forum do wymiany poglądów i informacji dotyczących zagadnień będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, *know-how*, technologii i badań oraz analiz określonych tematów (Political Dialogue 2011).

Szósty szczyt Unia Europejska-Indie odbył się 7 września 2005 r. w New Delhi. Zatwierdzono wówczas kompleksowy Wspólny plan działania (JAP), określający interakcje obu stron w różnych sektorach. Strony ponadto podjęły decyzję o utworzeniu grupy handlowej wysokiego szczebla, kierowanej przez dyrektora generalnego ds. stosunków zagranicznych, Hervé Jouanjeana, w celu rozwiązywania wielu problemów gospodarczych i wzmocnieniu więzów dwustronnych.

Obrady siódmego szczytu Unii Europejskiej i Republiki Indii miały miejsce 13 października 2006 r. w Helsinkach. Głównym obszarem zainteresowania było wypracowanie skutecznych metod walki ze zjawiskiem terroryzmu. Podniesiono także kwestie dotyczące proklamowania strefy wolnego handlu. Na następnym, ósmym już szczycie, który odbył się 30 listopada 2007 r. w New Delhi, obie strony wyraziły gotowość do dalszego wzmocnienia strategicznego partnerstwa i współpracy w skali globalnej na rzecz pokoju, bezpieczeństwa i zrównoważonego rozwoju. Podpisano wstępne porozumienie w sprawie unijnego finansowania wspólnych projektów gospodarczo-społecznych w latach 2007–2010, opiewających na sumę 260 milionów euro. Republika Indii i UE za kwestię pierwszorzędną w międzynarodowej debacie uznały problem ocieplania klimatu i potrzebę minimalizacji efektów emisji gazów cieplarnianych (European Council 2007).

W trakcie dziewiątego szczytu Indie-Unia Europejska 29 września 2008 r. w Marsylii, przywódcy obu stron rozmawiali o regionalnych i globalnych problemach. Strony uzyskały konsensus w sprawie podpisania porozumienia dotyczącego lotnictwa cywilnego, a także zachęciły do zawarcia analogicznej umowy odnośnie transportu morskiego.

W trakcie spotkania zauważono także, iż współpraca w ramach międzynarodowego eksperymentalnego reaktora termojądrowego pozostaje priorytetem, który będzie dodatkowo poszerzony o zawarcie umowy między EURATOM a Republiką Indii w dziedzinie badań nad energią termojądrową. Podczas spotkania zwrócono uwagę w szczególności na:

- poprawę Wspólnego planu działania (JAP) i rozszerzenie strategicznego partnerstwa z 2005 r. na nowe obszary;
- uznanie wspólnego programu działania w sprawie energii, czystego rozwoju i zmian klimatycznych;
- zawarcie umowy dotyczącej lotnictwa cywilnego;
- uruchomienie Europejskiego Centrum Biznesu i Technologii w Republice Indii, w ramach wsparcia biznesu i współpracy badawczej pomiędzy UE i Republiką Indii (European Commission 2008).

Dziesiąty szczyt odbył się 6 listopada 2009 r. w New Delhi. Republikę Indii reprezentował premier, dr Manmohan Singh, a Unię Europejską premier Szwecji, Fredrik Reinfeldt i przewodniczący Komisji Europejskiej, Jose Manuel Barroso. Podpisano porozumienie w zakresie badania energii syntezy jądrowej, podkreślając wagę bezpieczeństwa energetycznego i czystej energii, jak również zdecydowano o podjęciu prac zmierzających do szybkiego urzeczywistnienia umów handlowej i inwestycyjnej oraz porozumienia dotyczącego transportu morskiego (Delegation of the European Union to India 2009b: s. 1).

10 grudnia 2010 r. w Brukseli odbył się jedenasty szczyt Republiki Indii i Unii Europejskiej. Było to pierwsze spotkanie po wejściu w życie traktatu z Lizbony. Republika Indii ponownie reprezentowana była przez premiera, dra. Manmohana Singha, natomiast przedstawicielami Unii Europejskiej byli Herman Van Rompuy, przewodniczący Rady Europejskiej i Jose Manuel Barroso, przewodniczący Komisji Europejskiej. Sytuacja ta odzwierciedlała zmiany wprowadzone przez traktat z Lizbony (Delegation of the European Union to India 2009b: s. 2–3).

Na szczycie poddano przeglądowi stosunki obu stron i podkreślono znaczenie ich ambitnego i zrównoważonego rozwoju poprzez zawarcie umowy handlowej i inwestycyjnej (*Broad-based Trade and Investment Agreement – BTIA*) wiosną 2011 r. Wezwano do szybkiego zakończenia badań naukowych i prac rozwojowych w zakresie pokojowego wykorzystywania energii jądrowej, sfinalizowania umowy o nawigacji satelitarnej z 2005 r. oraz wczesnego wdrożenia porozumienia w sprawie lotnictwa cywilnego. Na szczycie dyskutowano również na temat regionalnych i globalnych zagad-

nień takich jak: Afganistan, Pakistan, G-20, zmiany klimatyczne i rozbrojenie (Political Dialogue 2011).

Dwunasty szczyt Unii Europejskiej i Republiki Indii miał miejsce 10 lutego 2012 r. w New Delhi. Obie strony reprezentowane były przez tych samych co w 2010 r. przedstawicieli. Przywódcy wyrazili zadowolenie z pogłębienia wszechstronnych stosunków dwustronnych. Republika Indii i Unia Europejska, jako długotrwali partnerzy strategiczni, zobowiązali się do współpracy w sposób zrównoważony i zorientowany na wyniki, w oparciu o wspólnie dzielone wartości, odnoszące się do demokracji, państwa prawa, wolności obywatelskich, podstawowych wolności i poszanowania praw człowieka (Council of the European Union 2012: s. 1).

Strategiczne partnerstwo Republiki Indii i Unii Europejskiej

1 sierpnia 1994 r. weszła w życie umowa między Unią Europejską a Republiką Indii dotycząca szeroko rozumianego rozwoju i partnerstwa. W dziesiątą rocznicę ustanowienia tego porozumienia, 16 czerwca 2004 r. przedstawiono komunikat zatytułowany: *W stronę Strategicznego Partnerstwa Unia Europejska-Indie* (Komisja Europejska 2004).

W dokumencie tym opisane są liczne obszary współpracy obu stron, jak na przykład: poprawa międzynarodowej kooperacji, multilateralizm, zapobieganie konfliktom, walka z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną, migracje, demokracja i prawa człowieka, pokój i stabilizację w południowej części Azji, ekonomię, politykę, handel, kooperację biznesową, technologię i energię, finanse, wzajemne zrozumienie i wspólne instytucje.

Zgodnie z komunikatem, Republika Indii zwraca uwagę na istotną współpracę z USA, Chińską Republiką Ludową i Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej (*Association of South-East Asian Nations, ASEAN*). Republika Indii odgrywa znaczącą rolę w rozmowach pokojowych z Pakistanem. a tempo rozwoju gospodarczego tego państwa przynosi ogromne korzyści dla rozwoju całego regionu w różnych strefach, a zwłaszcza ekonomicznej, politycznej i szeroko rozumianej cywilizacyjnej. Jednak te sukcesy w sferze międzynarodowej nie są współmierne z sytuacją panującą wśród przeciętnych obywateli tego państwa, którzy dziennie utrzymują się za mniej niż 2 dolary. Niektóre regiony Indii, pod względem rozwoju, znacznie wyprzedziły inne części kraju (na przykład dominujący sektor komputerowy w Bangalore), ale

jednak różnice religijne, etniczne i kulturowe wciąż są widoczne (Komisja Europejska 2004: s. 3).

Relacje Unii Europejskiej i Republiki Indii wzmocniły się od czasu szczytu w 2000 r. w Lizbonie, wzrosła liczba spotkań na różnych poziomach – zwłaszcza przedsiębiorców i społeczeństwa obywatelskiego – oraz głęboki dialog i współpraca w sprawach politycznych, geopolitycznych, gospodarczych i handlowych. Zgodnie z Komunikatem, nowa strategia powinna być realizowana poprzez:

- promowanie pokoju, stabilności, demokracji, praw człowieka, rządów prawa i dobrego zarządzania;
- współpracę w zakresie zwalczania ubóstwa, nierówności i wykluczenia społecznego;
- realizację działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, ochrony środowiska i zmian klimatu;
- zwiększanie wzajemnego oddziaływania i zabezpieczenie międzynarodowego porządku gospodarczego (Komisja Europejska 2004: s. 3).

Według autora Unia Europejska powinna zbadać możliwości sformalizowania regularnej współpracy w ramach zapobiegania konfliktom oraz dalszego angażowania Republiki Indii w tym obszarze. Obie strony powinny dążyć do zwiększania współpracy w zakresie nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia. Rada mogłaby wówczas rozważyć możliwość włączenia Republiki Indii do listy „państw priorytetowych” i „porozumienia o współpracy strategicznej” z Europolem. Unia powinna zwiększyć współpracę z państwem indyjskim poprzez spotkania ekspertów, wymianę informacji w takich dziedzinach, jak przestępstwa „prania brudnych pieniędzy”, handel narkotykami i sprawy bezpieczeństwa (Komisja Europejska 2004: s. 3).

W Komunikacie wspomniano również o międzynarodowych migracjach. Zwrócono uwagę zarówno na pozytywne aspekty tego zjawiska, m.in. wzrost przepływów finansowych, jak i negatywne, tj. wzrost nielegalnej imigracji i handel ludźmi. Wskazano także na możliwości, jakie płyną z kompleksowego dialogu między stronami, a mianowicie:

- legalna migracja, w szczególności migracje na rynku pracy i przepływ pracowników;
- skuteczna i prewencyjna polityka przeciwko nielegalnej imigracji, przemytowi nielegalnych imigrantów, handlowi ludźmi, ochrona ofiar;
- integracja i sprawiedliwe traktowanie obywateli państw trzecich;
- uczciwe traktowanie pracowników z Republiki Indii w państwach unijnych;

- odsyłanie osób przebywających nielegalnie na terytorium państwa pobytu;
- rozwiązanie spraw wizowych, będących przedmiotem wspólnego zainteresowania i innych spraw związanych z migracją do Unii Europejskiej i Republiki Indii (Komisja Europejska 2004: s. 5).

Kwestia praw człowieka także została podjęta w Komunikacie. Określono, iż działania w obronie praw powinny przebiegać na zasadzie wzajemnego poszanowania, w sposób konstruktywny na podstawie przyjętych zobowiązań. Unia Europejska powinna rozpocząć dyskurs z Republiką Indii dotyczący Międzynarodowego Trybunału Karnego, zniesienia kary śmierci, konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur, dyskryminacji ze względu na płeć, pracy dzieci, prawa pracy, odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw oraz kwestii religijnej (Komisja Europejska 2004: s. 3).

Z ekonomicznego punktu widzenia, partnerstwo realizowane jest poprzez wzajemne uwzględnienie stron jako partnerów handlowych. Ponadto Republika Indii i Unia Europejska muszą współpracować w kwestiach otwarcia rynku i reform gospodarczych po stronie indyjskiej. Ważny jest także wpływ gospodarki i inwestycji na środowisko naturalne oraz realizacja tzw. milenijnych celów rozwoju (Potyrała 2009: s.169).

Polityczny wymiar współpracy unijno-indyjskiej

Unia Europejska i Republika Indii rozwijają coraz silniejszy dwustronny dialog polityczny. Obie strony zgadzają się w kwestiach znaczenia instytucji wielostronnych, w szczególności Organizacji Narodów Zjednoczonych jako klucza do rozwiązywania wielu globalnych problemów (Delegation of the European Union to India 2009b: s. 1). Rozwój stosunków dwustronnych między Republiką Indii i Unią Europejską w kierunku bliższego zrozumienia i współpracy w sprawach bezpieczeństwa globalnego jest rozważany w kontekście międzynarodowym. Wymagana wobec tego jest obustronna współpraca i zaangażowanie dla zachowania globalnych dóbr publicznych (European Union Institute for Security Studies 2010: s. 1).

Unia Europejska stara się upowszechnić takie wzorce, jak demokracja, prawa człowieka i rozwój systemu instytucjonalnego. Polityka zagraniczna tego typu zauważalna jest również w kontaktach z Republiką Indii, w formie nalegania na przeciwdziałanie łamaniu praw człowieka w Kaszmirze, preferencjom dla instytucjonalizacji podejmowanych decyzji oraz wspierania podejścia „krok po kroku” w radzeniu sobie w kwestiach polityki zagranicznej. Polityka zagraniczna Republiki Indii, w przeciwieństwie

do Unii Europejskiej, wydaje się być oparta na kalkulowaniu siły i narodowych interesów (*Realpolitik*). Elementy te można wyodrębnić zwłaszcza w kontekście zwiększania wydatków Republiki Indii na cele wojskowe, oraz zbliżenia do Stanów Zjednoczonych w sferze politycznej, które według Republiki Indii stanowią przykład „twardej władzy” i trzymanie się z dala od międzynarodowych inicjatyw będących w sprzeczności z interesem narodowym jak na przykład: protokół z Kioto (Protokół z Kioto 1997) i Międzynarodowy Trybunał Karny (Wülbers 2011: s. 11).

Zgodnie z postanowieniami strategicznego partnerstwa w ramach wspólnej polityki, określone zostały trzy cele, potwierdzone we wcześniej wspomnianym już Wspólnym planie działania. Pierwszym z nich jest wzmocnienie pokoju i bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym i uniwersalnym. Zgodnie z drugim zadaniem, Republika Indii i Unia Europejska powinny promować wartości demokratyczne, leżące u podstaw europejskiej integracji. Po trzecie natomiast, sojusz obu stron ma prowadzić do obniżenia roli Chińskiej Republiki Ludowej, stając się przeciwwagą dla aktywności tego państwa na kontynencie azjatyckim.

Interesy UE i Republiki Indii nie wiążą się ze sobą tylko w obrębie handlu, ale też w innych kwestiach, które mają szersze ujęcie. Udaje się im współpracować na forum ONZ, ich wzajemne relacje powinny zostać poparte sojuszem strategicznym. Republika Indii, w swych dążeniach mających na celu rozwój i promocję idei demokracji oraz wzmocnienia bezpieczeństwa w regionie, może liczyć na pomoc UE (Puślecki, Walkowski, Szymczyński 2011: s. 176–180).

Pierwszy cel, wielokrotnie omawiany podczas kolejnych szczytów Unia Europejska-Indie, odnosi się do wspólnego działania na rzecz rozbrojenia i nieprolifracji broni masowego rażenia. Od momentu dokonania przez Republikę Indii „pokojuwej eksplozji nuklearnej” w 1974 r. oraz podziemnych testów broni nuklearnej stanowisko Republiki Indii w sprawie zbrojenia jądrowego, które przejawia się w formie zwracania uwagi na suwerenne prawo do realizacji partykularnych interesów z zakresu bezpieczeństwa, musiało zostać rozważone przez państwa unijne. Wobec tego, ważne jest niedopuszczenie do rozwijania się programów związanych z podejmowaniem badań nad bronią nuklearną przez inne państwa regionu, a także kontrolowanie wykorzystywania energii regionalnej w celach pokojowych. Założenia te, przedstawione w porozumieniu strategicznym, powinny zakończyć się przyjęciem wiążących decyzji. To jednak nie jest możliwe głównie ze strony Republiki Indii i pozwala wątpić w prawdziwą chęć współpracy w tej kwestii z Unią Europejską. Takie działania Republiki Indii związane są z faktem posiadania broni jądrowej przez Pakistan (Ciastoń 2011: s. ?).

Strony podejmują działania mające na celu wzmocnienie bezpieczeństwa, przejawia się to w obustronnych deklaracjach dotyczących przeciwdziałaniu terroryzmowi i walce z piractwem morskim, np. wspólny plan działania z 2005 r., wytyczne Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz konwencje antyterrorystyczne, takie jak wspólna deklaracja Unii Europejskiej i Republiki Indii w sprawie terroryzmu międzynarodowego. Szczególne środki obejmują ponadto:

- koordynowanie działań przeciwko terrorystom i grupom terrorystycznym, w celu uniemożliwienia im bezpiecznego schronienia i swobody podróżowania zgodnie z prawem międzynarodowym i namawianie innych państw do odmowy pomocy terrorystom;
- dalsze wysiłki w celu powstrzymania terrorystów przed uzyskaniem dostępu do zasobów finansowych;
- nasilenie działań, mających na celu dostęp do informacji strategicznych tak, by lepiej przerywać i zapobiegać działaniom terrorystycznym;
- intensyfikacja działań w obszarze wzajemnej pomocy prawnej, w celu przyspieszenia realizacji wniosków o ekstradycję;
- wspólne działania w ramach Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego w celu poprawy bezpieczeństwa międzynarodowego dla pasażerów i poczty;
- zachęcanie do bardziej skutecznej kontroli w zakresie wydawania dokumentów tożsamości i dokumentów podróży;
- niedopuszczanie do ruchu grup terrorystycznych bez względu na granice państwowe;
- odpowiednie wykorzystanie możliwości, jakie niesie członkostwo w grupie roboczej do spraw finansowych państw członkowskich UE oraz Republiki Indii poprzez nasilenie działań mających na celu zapobieganie dostępowi terrorystom do środków finansowych oraz poprzez wymianę najlepszych praktyk dotyczących kontroli finansowej (Zeldin 2010).

Należy zauważyć, iż partnerstwo polityczne zmierza do stabilizacji sytuacji i utrzymania pokoju w sąsiedztwie Republiki Indii, w szczególności zwrócono uwagę na problemy polityczne i niestabilność Pakistanu, Afganistanu i Sri Lanki (Parlament Europejski 2008). Związane z tym strategiczne położenie geopolityczne Republiki Indii staje się łącznikiem cywilizacyjno-kulturowym pomiędzy Wschodem i Zachodem. Obie strony zobowiązały się do wspierania Afganistanu tak, aby stał się on silnym, demokratycznym państwem, wolnym od terroryzmu i ekstremizmu. W czasie, gdy Międzynarodowe Siły Wsparcia

Bezpieczeństwa NATO (International Security Assistance Force – ISAF: WWW) przygotowują się do zakończenia trwającej transformacji i przejścia przez władze Afganistanu pełnej odpowiedzialności za bezpieczeństwo państwa do końca 2014 r. Unia Europejska i Republika Indii opowiadają się za długofalowym zaangażowaniem się wspólnoty międzynarodowej w przekształcenia cywilizacyjne zachodzące w Afganistanie.

Oba podmioty uznają także potrzebę stabilizacji i demokratyzacji Pakistanu. Strony są zgodne, że terroryzm i brutalny radykalizm stanowią poważne zagrożenie dla międzynarodowego pokoju, bezpieczeństwa i demokracji.

Indie i Unia Europejska uznają konieczność integracji regionalnej i ściślejszej współpracy pomiędzy państwami Azji Południowej oraz zgadzają się na kontynuowanie konsultacji i kooperacji Unii Europejskiej z Południowoazjatyckim Stowarzyszeniem Współpracy Regionalnej (Council of the European Union 2012).

Ważnym podkreślenia wydaje się również fakt oparcia obustronnych stosunków na działaniach mających na celu ochronę wartości demokratycznych, czyli „powszechności i niepodzielności praw człowieka i podstawowych wolności, poszanowania godności ludzkiej, zasad równości i solidarności, poszanowania zasad Karty Narodów Zjednoczonych oraz prawa międzynarodowego” (TUE: art. 21). Od 1998 r. Unia Europejska działa aktywnie na rzecz projektów pomocy humanitarnej w Republice Indii; na taką pomoc przeznaczono około 97 milionów euro. W roku 2001 w Republice Indii utworzono krajową instytucję – Dyrektoriat Generalny Komisji Europejskiej do spraw Pomocy Humanitarnej (ECHO) – i liczne przedstawicielstwa regionalne, zarządzające projektami, mającymi na celu pomoc w czasie kryzysów humanitarnych, administracyjnych i technicznych (Potyrała 2009: s. 172).

W myśl realizacji trzeciego celu, Republika Indii, poprzez sprawnie prowadzoną politykę zagraniczną i strategiczne partnerstwo z Unią Europejską, stała się głównym – obok Chińskiej Republiki Ludowej – graczem w Azji Południowo-Wschodniej. Oprócz partnerstwa z państwami unijnymi Republika Indii skutecznie współpracuje z Federacją Rosyjską i Stanami Zjednoczonymi Ameryki, powodując dynamiczny rozwój stosunków politycznych i gospodarczych (Arabik 2008a: s. 67). Znaczącą rolę w funkcjonowaniu gospodarek obu państw odgrywa ustrój polityczny. Republika Indii jest największą demokracją na świecie, Chińska Republika Ludowa natomiast promuje ustrój komunistyczny. Taka sytuacja sprawia, iż zaufanie innych podmiotów międzynarodowych do tych państw jest inne. Indyjska demokracja, mimo że nie jest do końca doskonała, zapewnia państwu swoisty „wentyl bezpieczeństwa”, którego brakuje Chińskiej Republice Ludowej (Arabik 2008b: s. 64; zob.: Islam 2009: WWW).

Współpraca Unii Europejskiej i Republiki Indii w dziedzinach technologii, edukacji i kultury

Kooperację w dziedzinie nauki, technologii, edukacji i kultury podjęto w 2000 r., w ramach tzw. okrągłego stołu (forum obywatelskie). Spotkanie to po raz pierwszy miało miejsce 29–30 stycznia 2001 r. w New Delhi, gdzie podjęto dyskusję na temat współpracy informatycznej, roli mediów oraz działań na rzecz szkoleń i edukacji, skupiających się na idei kapitału społecznego w postaci odpływu osób wykwalifikowanych (Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny 2007).

W roku 2001 zawarto również porozumienie o współpracy naukowej i technologicznej, które stało się podstawą wymiany wzajemnych korzyści, dostępu do badawczych i technologicznych osiągnięć obu stron, a także wymiany informacji, kooperacji na zasadzie ochrony własności intelektualnej i praw autorskich. Porozumienie to zostało zastąpione przez nową umowę o współpracy technologicznej i naukowej, początkowo z 2007, a później z 2009 r. (Porozumienie 2009).

Inicjatywy obu stron w dziedzinie nauki i technologii są znaczne. Republika Indii bierze udział w Siódmym ramowym programie badań Unii Europejskiej (Siódmy program ramowy: WWW), a umowa o współpracy naukowej i technologicznej zapewnia ramy prawne dla koordynacji działań pomiędzy naukowcami. Strony postanowiły sformalizować także udział Republiki Indii w programie Galileo (Komisja Europejska 2004: s. 8). Republika Indii i Unia Europejska uruchomiły pilotażowy program badawczy dotyczący zasobów biologicznych oraz wody. Na szczycie 13–14 lutego 2012 r. w New Delhi przyjęto strategiczną umowę na temat ustalenia dodatkowych obszarów związanych z badaniami energii, technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz ochrony zdrowia (Indie i UE – bliżej porozumienia o wolnym handlu 2012).

Inicjatywy na rzecz edukacji, podjęte poprzez porozumienie unijno-indyjskie rozpoczęły się 1994 r., gdy Unia wsparła Republikę Indii kwotą 150 milionów euro na rzecz edukacji podstawowej. Program DPEP (ang. *District Primary Education Programme*), który funkcjonował do 2002 r., sprowadzał się do wdrażania działań zmierzających do likwidacji przede wszystkim analfabetyzmu. Ponadto dokonano reformy indyjskiego systemu szkolnictwa, przyznano równe prawo do korzystania z edukacji wszystkim obywatelom, a także, poprzez wprowadzenie nowych technologii informatycznych, podniesiono poziom kształcenia na poziomie uniwersyteckim (District Primary Education Programme: WWW). W ramach programu reformy szkół podstawowych fundamentalnymi inicjatywami były: budowa sal lekcyjnych oraz stworzenie

nieformalnych centrów nauki, utworzenie ośrodków edukacji małego dziecka, edukacja dzieci niepełnosprawnych i mianowanie odpowiednio wykształconych nauczycieli (India Education: WWW).

W 1998 r. w porozumieniu Republiki Indii i Unii Europejskiej wprowadzono program PESLE (ang. *Programme for Enrichment of School Level Education*), który miał na celu poprawę jakości kształcenia w szkołach i wdrażanie innowacji, poprzez wprowadzenie alternatywnych systemów edukacji w wybranych szkołach w Republice Indii, ze szczególnym zwróceniem uwagi na „margines” społeczeństwa i grupy znajdujące się w niekorzystnej sytuacji ekonomicznej. Program wzmocnił budowę potencjału szkół, ułatwiając im uczestnictwo w procesie planowania i zarządzania edukacją. Budżet programu wyniósł 11 milionów euro; prowadzony był pod patronatem Aga Khan, w raporcie oceniającym realizację programu wskazano na wdrażane efekty w procesie edukacyjnym w Republice Indii (European Commission: WWW).

W 2001 r. obie strony zainicjowały podpisanie porozumienia w sprawie wsparcia programu Sarva Shiksha Abhiyan, stworzonego w celu dostarczania przydatnych i istotnych podstaw edukacyjnych dla wszystkich dzieci w wieku szkolnym. Głównym założeniem programu była walka z barierami społecznymi i regionalnymi, a także wprowadzenie równouprawnienia kobiet i mężczyzn oraz aktywizacja społeczności w administrowaniu szkół.

Edukacja na poziomie wyższym, w odróżnieniu do jej niższych szczebli, nie generowała większych problemów; Republika Indii plasuje się w czołówce państw, które kształcą techników, specjalistów w dziedzinach przyrodniczych i informatyków. Z tego powodu państwo indyjskie nazywane jest „światowym laboratorium technologicznym” i „potęgą wiedzy XXI wieku” (Tokarski, Bhutani 2007: s. 49).

29 września 2008 r. na szczycie Unii Europejskiej i Republiki Indii w Marsylii przyjęto wspólną deklarację w sprawie polityki dialogu w dziedzinie edukacji. W dokumencie przewidziano ciągłe podnoszenie jakości kształcenia, rozwój systemu szkolnictwa zawodowego, wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań do szkolnictwa wyższego, ustalenie wspólnych zasad służących kształtowaniu krajowej polityki edukacyjnej, a także prowadzenie kursów przygotowawczych i doszkalających nauczycieli. Unia Europejska zaproponowała także powołanie Centrum Badań nad Współczesnymi Indiami (Center for Contemporary India Research and Studies: WWW) na terenie państw członkowskich i utworzenie centrów studiów europejskich w Republice Indii. Celem tych instytucji będzie promocja wzajemnego porozumienia, prowadzenie kooperacyjnych badań oraz nawiązywanie i wzmocnianie więzi pomiędzy naukowcami (Potyrała 2009: s. 175).

Inicjatywy na rzecz kultury przejawiają się poprzez realizowanie programu międzykulturowego z listopada 1996 r. i deklaracji w sprawie stosunków kulturalnych z listopada 2004 r. W państwach członkowskich Unii Europejskiej powstają i działają instytuty kultury indyjskiej. Podejmowana była również współpraca na płaszczyźnie wielostronnej, a nie tylko UE, w szczególności w ramach Konwencji *UNESCO* o różnorodności kulturowej na świecie (European Commission 2004: s. 9, 10).

Współpraca Republiki Indii i Unii Europejskiej w sferze społeczno-gospodarczej

Współpraca UE i Republiki Indii w kwestiach społecznych koncentruje się na takich sektorach jak ochrona zdrowia i problem ubóstwa. Ciągłe zaangażowanie obu stron w te obszary przejawiało się w sposób następujący:

- zgodnie z aktualną strategią rozwoju, uwzględniającą walkę z ubóstwem jako celem nadrzędnym, polityka rozwoju Unii Europejskiej w kierunku Republiki Indii opiera się na zmniejszeniu biedy i poprawie wskaźnika ubóstwa;
- Unia Europejska przez lata rozwinęła możliwości związane z poprawą ochrony zdrowia w Republice Indii.

Luki w realizacji milenijnych celów rozwoju w sektorze zdrowotnym w Republice Indii są nadal duże. Stabilizacja liczby ludności jest ciągłym, wzajemnym wyzwaniem dla obu stron. Zagrożenie zarażeniem wirusem HIV/AIDS sukcesywnie narasta i wkrótce może dojść do sytuacji, w której Republika Indii stanie się państwem o największej liczbie osób zakażonych. W odpowiedzi na zagrożenie chorobami cywilizacyjnymi XXI wieku, rząd indyjski uruchomił program w ramach misji ochrony zdrowia, któremu wsparcie zapewni Unia Europejska. Zapobieganie globalnej epidemii AIDS jest prowadzone poprzez finansowanie konkretnych projektów i programów (India: Country Strategy Paper 2007–2013: s. 13).

Istotną częścią partnerstwa jest również kooperacja na rzecz obniżenia poziomu ubóstwa. We współpracy z Funduszem Żywnościowym Narodów Zjednoczonych podejmowane są działania na rzecz ofiar katastrof naturalnych i żywnościowego bezpieczeństwa. Na lata 2001–2012 przewidziano funkcjonowanie programu SCALE (ang. *Sustainable Community-Based Approaches to Livelihood Enhancement*), który koncentruje się na redukowaniu ubóstwa oraz dążeniu do zrównoważonego rozwoju. Na realizację założeń tego projektu przekazano ponad 28 milionów euro (SCALE 2011).

Zarówno Republika Indii, jak i Unia Europejska urosły w ostatnich latach do roli potęg gospodarczych świata, wywierając tym samym znaczący wpływ na kształtowanie się globalnych relacji gospodarczych. Do ważnych działań ekonomicznych należą systematyczne badania wzajemnych powiązań, w szczególności analiza rozwoju gospodarczego Unii Europejskiej i Republiki Indii (Bywalec 2011: s. 431).

Unia Europejska jest największym handlowym partnerem Republiki Indii, a roczne obroty handlowe między obiema stronami przekraczają 60 miliardów euro. Unia ponadto jest jednym z największych źródeł bezpośrednich inwestycji zagranicznych i technologii. Odkąd w 1962 r. Republika Indii została uznana przez Wspólnoty Europejskie jako strategiczny partner, wieloaspektowe związki z Unią Europejską zostały pogłębione (Political Dialogue 2011).

Gospodarze stosunki obu stron zmirzają do utrwalenia umowy o wolnym handlu. Negocjacje nad ustaleniem tej „najambitniejszej” umowy w historii Unii zapoczątkowane zostały w 2007 r. Opóźnienia w zawarciu tej umowy wywołane były w 2010 r. przez kryzys gospodarczy w Europie. Nie potrafiiono wypracować wspólnego stanowiska, dotyczącego jej treści. W końcu pojawiły się również problemy ze strefą euro oraz przedłużaniem rokowań, wynikające z biurokratyzacji i społecznych interesów obu stron (India free trade agreement 2011; EU-India free trade deal 2011). Trudne okazało się wypracowanie kompromisu odnoszącego się do indywidualnych postanowień umowy. Największy wpływ miała na to niechęć ze strony Republiki Indii do dokonywania odważnych zmian prowadzących do szerszego otwarcia jej rynku dla europejskich partnerów. Podstawowym argumentem Republiki Indii jest asymetria w liberalizacji handlu. Oczekują one, że Unia zapewni swobodny dostęp dla 95% importu z Republiką Indii, podczas gdy otwarcie rynku dla towarów unijnych nastąpiłoby tylko dla 90% wartości importu (Mroczek 2010: s.11). Unia Europejska nie popiera natomiast podpisania umowy, z której nie wynikałyby wzajemne korzyści (Aiyar 2011). Obecnie strony starają się osiągnąć porozumienie, a umowa o wolnym handlu między nimi przynosi w ogólnym rozrachunku więcej pozytywnych rozwiązań niż sprzecznych interesów. Szacuje się, że w przeciągu 5 lat wzrost wymiany handlowej między Europą a Republiką Indii wyniesie nawet 30 miliardów dolarów (Mishra 2011), umowa ta spowoduje także zwiększenie poziomu inwestycji, importu i eksportu, zarówno w Republice Indii, jak i w Unii Europejskiej (Indie chcą wolnego 2011).

Republika Indii jest także poważnym konkurentem dla Unii Europejskiej z powodu rosnących rezerw walutowych a także napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (Grącik: 2008, s. 285). Republika Indii wchłania nowe technologie i część inwe-

stycji pochodzących z Zachodu. Państwo, wraz z Brazylią, Rosją i Chińską Republiką Ludową tworzą tzw. BRIC, który uchodzi obecnie za „wschodzące rynki jutra” (Mroźiewicz 2009: s. 96).

Omawiając natomiast handel Unii Europejskiej z Republiką Indii warto zauważyć, że była ona ósmym rynkiem zbytu dla eksporterów z Unii i jednocześnie dziesiątym dostawcą towarów na unijny rynek. Niezwykle ważną rolę w stosunkach ekonomicznych zajmuje sektor motoryzacyjny, który znacznie zwiększył się po przejęciu przez indyjski koncern Tata Motors brytyjskich marek samochodowych (Mroczek 2010: s. 9, 10).

Proces reform w Republice Indii ma sprzyjać stopniowej integracji z globalną gospodarką, prowadząc to państwo na ścieżkę szybkiego i długotrwałego wzrostu gospodarczego. Jednak system handlowy pozostaje stosunkowo restrykcyjny, a państwo nadal utrzymuje znaczne bariery taryfowe i pozataryfowe, stanowiące przeszkodę w pełnych i zadowalających stosunkach gospodarczych z Unią Europejską.

Na podstawie analizy przedstawionych zagadnień dotyczących kooperacji Unii Europejskiej i Republiki Indii można wysunąć następujące wnioski:

1. Polityka Republiki Indii ukierunkowana jest na wzmacnianie pozycji państwa na arenie międzynarodowej, czemu sprzyja zacieśnianie współpracy i partnerstwo z Unią Europejską.
2. Republika Indii, ze względu na swój potencjał i rzeczywisty wzrost znaczenia na arenie międzynarodowej, staje się jednym z głównych obszarów zainteresowania Unii Europejskiej, która pod hasłami integracji zacieśnia z nią stosunki. Obawia się jednak wzrastających mocarstw, takich jak Republika Indii, która może w ciągu kilkadziesiąt lat odgrywać kluczową rolę geopolityczną na arenie międzynarodowej.
3. Przeszkodą w efektywnym strategicznym partnerstwie Unii Europejskiej i Republiki Indii jest brak jednorodnego ośrodka decyzyjnego, odpowiedzialnego za podejmowanie aktywnych działań.
4. Rozdźwięk w stosunkach indyjsko-unijnych jest dostrzegalny w obszarze postrzegania problemu łamania praw człowieka. Unia Europejska stoi na stanowisku, że Republika Indii nie przyczynia się wystarczająco do ich zabezpieczenia, Republika Indii z kolei uważa się za jedną z najlepszych demokracji na świecie.
5. Zacieśnianie współpracy między Unią a Republiką Indii sprzyja promocji tego państwa wśród społeczeństwa europejskiego i popularyzacji jego kultury.

6. Nawiązanie przez Unię Europejską strategicznego partnerstwa z Republiką Indii spowodowane było wzrostem wpływów globalnych i regionalnych Republiki Indii, umacnianiem się jej pozycji na świecie, oraz poprawiającymi się stosunkami ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki.
7. Partnerstwo Unii Europejskiej i Republiki Indii sprzyja rozwojowi edukacji w Indiach, podnosząc poziom wykształcenia społeczeństwa i ułatwiając mu dostęp do nauki.

Bibliografia:

- AIYAR Pallavi, *Utopia lacks sponsors: FTA talks with EU resume without drive*, <http://www.business-standard.com/india/news/utopia-lacks-sponsors-fta-talkseu-resume-without-drive/448943> (28.05.2014).
- ARABIK Bartosz (2008a), *Azjatycka układanka*, „Nasz Rynek Kapitałowy”, nr 2.
- ARABIK Bartosz (2008b), *Czy indyjski słoń dogoni chińskiego smoka?*, „Nasz Rynek Kapitałowy”, nr 2.
- BYWALEC Grzegorz (2011), *Rozwój wymiany handlowej oraz bezpośrednich inwestycji między Unią Europejską a Indiami*, „Ekonomista”, nr 3.
- CASAGRANDE Sabina (2009), *European Union's relations to India growing in intensity*, <http://www.dw.de/european-unions-relations-to-india-growing-in-intensity/a-4860577> (28.05.2014).
- CIASTOŃ Rafał (2011), *Indie vs. Pakistan- nuklearna rywalizacja*, „Policy Papers”, nr 21, <http://geopolityka.org/index.php/analizy/1037-indie-vs-pakistan-nuklearna-rywalizacja> (28.05.2014).
- COOPERATION AGREEMENT (1993) *Between the European Community and The Republic Of India on partnership and development – Declaration of the Community concerning tariff adjustments – Declarations of the Community and India*, <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneral-Data.do?step=0&redirect=true&treatyId=352> (28.05.2014).
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2012), *India-European Union summit, Joint Statement*, 10 February 2012, New Delhi, 6396-12, PRESSE 43, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/127934.pdf (28.05.2014).
- DELEGATION OF THE EUROPEAN UNION TO INDIA (2009a), *Global partners tackling global challenges*, European Union External Action, http://eeas.europa.eu/library/publications/2009_india_en.pdf (28.05.2014).

- DELEGATION OF THE EUROPEAN UNION TO INDIA (2009b), *India-EU Summit Held in New Delhi*, "EU-INDIA UPDATE, Newsletter of the delegation of the European Union to India", Vol 9, No 5, http://eeas.europa.eu/delegations/india/documents/press_corner/newsletter/2009_05.pdf (28.05.2014).
- DISTRICT PRIMARY EDUCATION PROGRAMME, <http://www.teindia.nic.in/mhrd/50yrsedu/r/2R/7Q/2R7Q0A01.htm> (28.05.2014).
- EU-INDIA FREE TRADE DEAL delayed (2011), "The Telegraph" <http://www.telegraph.co.uk/finance/globalbusiness/8408748/EU-India-free-trade-deal-delayed.html> (28.05.2014).
- EU-INDIA JOINT DECLARATION (2010) on International Terrorism, Brussels, 10 December 2010, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118405.pdf (28.12.2012).
- EU-INDIA JOINT STATEMENT (2010), "Bharat Bitchitra Fortnightly, A High Commission of India Publication" Volume 5, Issue 10, http://www.hcidhaka.org/fortnight/20101215_eng.pdf (28.05.2014).
- EUROPEAN COMMISSION (2004), *Communication from the European Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee of 16 June 2004, An EU-India Strategic Partnership*, KOM (2004) 430 final, Bruksela.
- EUROPEAN COMMISSION (2006), *EU-India joint action plan summarized*, w: *The European Union and India: a strategic partnership for the 21st century*, http://eeas.europa.eu/library/publications/2006_india_en.pdf (28.05.2014).
- EUROPEAN COMMISSION (2008), *9th EU-India Summit*, http://ec.europa.eu/clima/events/0026/index_en.htm (28.05.2014).
- EUROPEAN COMMISSION (2012), *12th India-EU Summit*, <http://meaindia.nic.in/myprint.php?id=100218980&d=06&sz=c&m=&y=&pg=&flg=&searchdata1=> (30.12.2012).
- EUROPEAN COMMISSION (WWW), *Elementary Education, Programme for Enrichment of School Level Education (PESLE)*, Europe Aid, http://ec.europa.eu/europeaid/documents/case-studies/india_elementary-education-pesle_en.pdf (28.05.2014).
- EUROPEAN COUNCIL (2007), *INDIA-EU Joint Statement*, New Delhi, 30 November 2007, European Council – PRES/07/277 30/11/2007, http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-07-277_en.htm (28.05.2014).
- EUROPEAN UNION INSTITUTE FOR SECURITY STUDIES (2010), *II India-EU Forum on Effective Multilateralism*, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/India-EU_Forum_Report_policy_options.pdf (28.05.2014).

- EUROPEJSKI KOMITET EKONOMICZNO-SPOŁECZNY (2007), *Dyskusje w ramach okrągłego stołu UE-Indie skupiają się na energii odnawialnej, handlu i rozwoju społecznym*, http://europa.eu/rapid/press-release_CES-07-88_pl.htm?locale=EN (28.05.2014).
- GALILEO JOINT UNDERTAKING, http://europa.eu/legislation_summaries/other/124098_en.htm (28.05.2014).
- GANDECKA Monika (2012), *Wizyta Barosso w Bombaju*, <http://www.uniaeuropejska.org/wizyta-barroso-w-bombaju> (28.05.2014).
- GOVERNMENT OF AFGHANISTAN (WWW), <http://www.cmi.no/afghanistan/background/ata.cfm> (28.05.2014).
- GRĄCIK Małgorzata (2008), *Indie w WTO*, w KAZIMIERZ Albin Kłosiński (red.), *Chiny – Indie. Ekonomiczne skutki rozwoju*, Lublin 2008.
- INDIA EDUCATION, <http://www.mapsofindia.com/india-education.html> (28.05.2014).
- INDIA FREE TRADE AGREEMENT likely this year: Sharma (2011), “The Economic Times”, http://articles.economictimes.indiatimes.com/2011-03-25/news/29188453_1_efta-states-joint-efta-india-study-group-european-free-trade-association (28.05.2014).
- INDIA, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/country-cooperation/india/india_en.htm (28.05.2014).
- INDIA: COUNTRY STRATEGY PAPER 2007–2013, http://eeas.europa.eu/india/csp/07_13_en.pdf (28.05.2012).
- INDIE CHCĄ WOLNEGO handlu z UE do lata (2011), „Forbes”, <http://www.forbes.pl/artykuly/sekcje/wydarzenia/indie-chca-wolnego-handlu-z-ue-do-lata,9948,1> (28.05.2014).
- INDIE i UE – bliżej porozumienia o wolnym handlu (2012), 13/02/2012, http://ec.europa.eu/news/external_relations/120213_pl.htm (28.05.2014).
- ISAF, <http://www.isaf.nato.int/> (28.05.2014).
- ISLAM Shada (2009), *Strategic Partnerships: The European Union’s Quest for Global Clout*, Occasional Paper No 33, <http://europafrica.files.wordpress.com/2009/07/saiia-strategic-partnerships-the-eus-quest-for-global-clout.pdf> (28.05.2014).
- JOINT PRESS STATEMENT (2002), 3 rd UE – India summit, Copenhagen 10 October 2002 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/72693.pdf (28.05.2014).
- KHANDEKAR Gauri, *Is the EU-India strategic partnership really strategic?*, <http://euobserver.com/opinion/115000> (28.05.2014).

- KŁOSIŃSKI Kazimierz (2008, red.), *Chiny – Indie. Ekonomiczne skutki rozwoju*, Lublin.
- MISHRA Asit Ranjan, *India, EU aim to wrap FTA talks before Feb*, <http://www.live-mint.com/2011/11/18231421/India-EU-aim-to-wrap-FTA-talk.html> (28.05.2014).
- MROCZEK Wojciech (2010), *Indie – ważny partner handlowy Unii Europejskiej*, „Wspólnoty Europejskie”, nr 6 (205).
- MROZIEWICZ Krzysztof (2009), *Duzi chcą być jeszcze więksi*, „Polityka”, nr 38.
- MUKHOPADHYAY Alok Rashmi, *The EEAS and the EU-India Strategic Partnership*, http://idsa.in/idsacomments/TheEEASandtheEUIndiaStrategicPartnership_armukhopadhyay_220710 (28.05.2014).
- ONZ, *Wybrane działania Organizacji Narodów Zjednoczonych w kontekście walki z międzynarodowym terroryzmem*, <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/dzialaniano-nianz-stary.php> (28.05.2014).
- PARLAMENT EUROPEJSKI (2008), Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie przygotowań do szczytu UE-Indie (Marsylia, 29 września 2008 r.), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B6-2008-0426+0+DOC+XML+V0//PL>, (28.05.2014).
- POLITICAL DIALOGUE (2011) between India and EU, <http://www.indembassy.be/pages.php?id=55> (28.05.2014).
- POROZUMIENIE (2009) w sprawie współpracy naukowej i technologicznej między Wspólnotą Europejską i Rządem Republiki Indii, Dz. Urz. UE L 171/19 z 1.07.2009.
- POTYRAŁA Anna (2011), *Strategiczne Partnerstwo Unia Europejska-Indie – w oczekiwaniu na przełom*, „Przegląd Strategiczny”, nr 1.
- POTYRAŁA Anna, SKOBRTAL Marcin (2009, red.), *Indie w XXI wieku. Wybrane problemy*, Poznań.
- PROTOKÓŁ Z KIOTO (1997) do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r., Dz. U. 2005 nr 203 poz. 1684.
- PUŚLECKI Zdzisław W., SZYM CZYŃSKI Tomasz R., WALKOWSKI Maciej (2011), *Unia Europejska wobec konkurencyjności Brazylii, Rosji, Indii i Chin*, Warszawa.
- ROZPORZĄDZENIE 876/2002/WE Rady z dnia 21 maja 2002 r. ustanawiające Wspólne Przedsięwzięcie Galileo, Dz. Urz. UE L 138 z 28.05.2002.
- SANDHU Joel, *EU-India relations: from blind spot to strategic engagement*, <http://euobserver.com/opinion/27364> (28.05.2014).
- SARVA SHIKSHA Abhiyan, Education for All, http://www.india.gov.in/spotlight/spotlight_archive.php?id=31 (28.12.2012).

- SCALE – Aga Khan Development Network, http://www.akdn.org/publications/2011_akf_india_scale.pdf (28.05.2014).
- SINGH Tejinder, *India, EU at crossroads. Common values can play catalyst for compatible views*, <http://www.neurope.eu/article/india-eu-crossroads> (28.05.2014).
- SIÓDMY PROGRAM RAMOWY, <http://www.nauka.gov.pl/ministerstwo/wspolpraca-polska-ue/inicjatywy-na-szczebelu-unijnym-w-obszarze-badan-naukowych/programy-ramowe-ue/siodmy-program-ramowy/> (28.05.2014).
- TOKARSKI Stanisław, BHUTANI Surender (2007), *Nowoczesne Indie. Wyzwania rozwoju*, Warszawa.
- TUE, Traktat o Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012.
- VINAY Kumar (2012), *European Union keen to further strengthen relations with India*, Brussels, “The Hindu” 23.04.2012, <http://www.thehindu.com/news/national/article3345264.ece> (28.05.2014).
- WÜLBERS Shazia Aziz (2011), *The paradox of EU-India relations: Missed Opportunities in Politics, Economics, Development Cooperation, and Culture*, Plymouth.
- ZELDIN Wendy (2010), *European Union/India: Anti-Terrorism Cooperation Enhanced*, http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_1205402426_text (28.05.2014).